Издање теренске грађе
Fieldwork material

https://doi.org/10.18485/folk.2026.11.1.7
398.332.4(497.11-11 Veliki Izvor):303.63+303.62"2014"

Новогодишњи обичаји у селу Велики Извор код Зајечара

Дејан Крстић

У раду се износи етнографска грађа о новогодишњим обичајима у селу Велики Извор код Зајечара, у источној Србији. Реч је о етнографским подацима прикупљеним посматрањем и разговорима обављеним у овом селу јануара 2014. године, допуњеним спорадичним подацима из литературе које су сакупили и објавили други аутори. Становништво Великог Извора је етнографски особено у односу на већину осталог становништва источне Србије – реч је о баштиницима етнокултуре насељеника са простора данашње централне или источне северне Бугарске почетком 18. века, у време османске владавине. Износе се обичаји у вези са Игњатовданом (2. јануар), Бадњим даном (6. јануар), Божићем (7. јануар), Васиљевданом (14. јануар), Богојављењем (19. јануар) и Јованђданом (20. јануар). Теренски етнографски записи поткрепљени су исказима казивача на говору становника Великог Извора.

Кључне речи: новогодишњи обичаји, околина Зајечара, Велики Извор, Игњатовдан, Бадњи дан, Божић, Васиљевдан, Богојављење.

Године 2013/2014. Удружење грађана „Тимочки клуб" из Књажевца и Фондација „Феникс – 21 век" из Видина, у Бугарској, реализовали су прекогранични пројекат „Превазилажење граница добросуседским пријатељским односима". Поред осталог, пројекат је подразумевао упоређивање некадашњих и садашњих новогодишњих обичаја у источној Србији и северозападној Бугарској (етнографски веома шароликих), са циљем да се, у свеукупној изузетној разноврсности ових обичаја, покажу и њихове сличности са две стране државне границе. То је подразумевало како систематизовање већ објављених података о новогодишњим обичајима тако и њихово додатно теренско прикупљање. „Тимочки клуб" из Књажевца ангажовао ме је као етнолога да овај посао обавим са српске стране границе.

Ради допуне већ објављеног етнографског материјала, као и својих необјављених етнографских бележака, јануара 2014. године обавио сам у Зајечару и околини теренска истраживања новогодишњих обичаја. Између осталог, истраживања на терену обавио сам и у селу Велики Извор, недалеко од Зајечара. Овом приликом објављујем сакупљене податке о новогодишњим обичајима становника овог села, заједно са спорадичним подацима које сам нашао у радовима других аутора.

Становништво Великог Извора, села које се налази поред саме српско-бугарске државне границе, око 5 км од Зајечара, у односу на већину осталог становништва источне Србије етнографски је веома особено. Наиме, почетком 18. века репресије Османлија покренуле су мигративну струју из предела данашње централне и источне северне Бугарске – према предањима, из града Тетевена и његове околине (потпланински рејон средишних северних делова Старе планине) ка северозападу. Припадници ове мигративне струје су, пратећи Стару планину, дошли до њеног почетка и населили се око њеног првог врха – Вршке чуке. Због донедавно живих записаних и објављених предања потомака овог становништва о свом пореклу, оно је у литератури, укључујући и српску антропогеографску и лингвистичку, именовано као Тетевенци. Приликом постављања српско-турске границе 1833. године (која је од 1878. српско-бугарска), већина насеља у којима су живели потомци поменутих миграната остала је у тадашњој Турској (територија данашње Бугарске), у области општинског градиња Кула, где су и до данас као етнографска група познати као „Кўлчани“. Са српске стране границе том приликом потомци ових миграната нашли су се у Великом Извору и деловима села Грљана и старог Зајечара. (Станојевић 1911: 361; Станојевић 1929: 3; Станојевић 1933а: 80–81; Станојевић 1933б: 84; Станојевић 1937: 55–58; Цвијић 1991а: 135, 170; Цвијић 1991б: 143, 178; Вукић 2004).

После ослобођења од Османлија, кнез Милош Обреновић је Зајечар прогласио за варош и за центар источне Србије, због чега је постао место насељавања миграната из разних крајева, тако да се у њему током времена тетевенско становништво, може се рећи, у потпуности претопило. У мултиетничкој средини села Грљана, које је, као приградско, такође било стециште многих миграната, тетевенско становништво се такође веома измешало, тако да његово етнографско наслеђе овде данас налазимо у траговима. Тако су сада у етнографском смислу једини типични представници тетевенске мигративне струје у источној Србији становници Великог Извора. Они се јасно етнографски разликују од околног становништва, како

особеним говором тако и разним другим особинама (на пример, традиционалном одећом, фолклорним наслеђем и многим обичајима). Сами себе именују као „Великоизво́рци“ или, чешће, само „Изво́рци“, а тако их назива и остало становништво околине Зајечара, при чему се под овим називима подразумевају њихов говор („изво́рски го́вор“) и специфична етнографска обележја (в. Крстић 2014: 234, 235, 236, 260, 300). Међутим, без обзира на предања о пореклу и на дијалекатске и етнографске особености, имајући искуства, после Османске, само са српском државом (од 1833. године) и од тада делећи историјску судбину становништва Србије уопште, Великоизворци се у националном смислу осећају и изјашњавају као Срби.

Пре самих теренских истраживања, у литератури сам податке о новогодишњим обичајима у Великом Извору пронашао у два рада. Године 1977. хроничар Великог Извора Сергије Калчић је у зајечарском часопису *Развитак* објавио рад „Обредни колачи у Великом Извору“ (Калчић 1973), у којем се, између осталог, налазе подаци о новогодишњим обредним хлебовима. Овај рад је касније цео уградио у своју књигу *Велики Извор кроз векове I,* објављену 1977. године (Калчић 1977: 148–160). Године 1978. етнолог Етнографског музеја у Београду Петар Костић објавио је, у свесци *Гласника Етнографског музеја у Београду* посвећеној Зајечару и околини, рад „Годишњи обичаји у околини Зајечара“ (Костић 1978). Он је, као члан етнографске експедиције Етнографског музеја у Београду спроведене средином 70-их година 20. века у околини Зајечара, на терену прикупио податке о годишњим обичајима, међу којима спорадично налазимо и оне о новогодишњим обичајима у Великом Извору. Ради што потпуније слике о овим обичајима у Великом Извору, а и на основу свог дубоког уверења да после више од два века балканске етнологије треба интензивно радити на систематизовању сакупљених, а по литератури и архивама разасутих етнографских података, овом приликом, поред теренске грађе коју сам сâм прикупио, преносим и податке које су забележили Сергије Калчић и Петар Костић. На овај начин се ови подаци реактуелизују у новом контексту.

Етнографске податке о новогодишњим обичајима у Великом Извору прикупио сам посматрањем и разговором са казивачима на терену. Посматрање, које је праћено фотографисањем, обавио сам 6. јануара 2014. године, у вечерњим часовима, у самом селу. Том приликом сам непосредно пре почетка бадњеданских обредних вечера ушао у два домаћинства и фотографисао постављене обредне реквизите и обредне трпезе. Нажалост, током времена сам изгубио белешку о посети овим домаћинствима. На основу сећања и ентеријера на фотографијама утврдио сам да је једно домаћинство Радета Николића (рођеног 1964.

године) и Никице Нине Николић (рођене 1973. године) из Великог Извора (у тексту су подаци добијени овим посматрањем обележени шифром Пос-1), који су у неколико наврата и у другим приликама били моји казивачи. Власнике другог домаћинства нисам успео да утврдим (у тексту су подаци добијени посматрањем у овом домаћинству обележени шифром Пос-2). Исте вечери сам код сеоске цркве и на тргу у центру села пратио и фотографисао обред јавног паљења бадњака у организацији Цркве (у тексту су подаци добијени овим посматрањем обележени шифром Пос-3). Разговоре са казивачима обавио сам, такође у самом селу, 26. јануара 2014. године. Главни казивач била је Персида Ватовић из Великог Извора, рођена 1933. године у Великом Извору (у тексту су њена казивања обележена шифром ВИ-1), а неке податке дао је и њен унук Новица Ватовић, из Великог Извора, рођен 1969. године у Зајечару (његова су казивања у тексту обележена шифром ВИ-2), са којим сам у пријатељским односима од средњошколских дана и који је, заједно са члановима своје породице, такође у неколико наврата био мој казивач. Један податак, који је такође уграђен у овај рад (у тексту обележен шифром ВИ-3), добио сам недавно – 8. јануара 2026. године, приликом телефонског разговора са Југославом Генчићем из Великог Извора, рођеним 1980. године, са чијом породицом сам такође у пријатељским односима, а чланови те породице (посебно његова мајка) у више наврата били су ми казивачи.

Иако је овај опис новогодишњих обичаја у Великом Извору сачињен од података сакупљених од малог броја казивача, од једнократних посматрања и спорадичних података из литературе, чини ми се да се из њега може сагледати целина ових обичаја, њихова структура и њихови основни елементи.

Свети Игњат, Игњатовдан („Игна̏т“) (2. јануар)

Ђарање ватре

На дан Светог Игњата („Игна̏т“) онај ко се у кући први пробуди, заложи ватру, одлази напоље, од родног дрвета (шљиве, јабуке...) одломи сирову гранчицу, уђе у кућу и ђара у ватри, уз речи: „Да са па̏тат пи̏ленца, ши̏ленца[1], сто̀ка, деца̀, пари̏те и здра̀вето на̀јвише“ („Ко̀ј се ди̏гне на̀јнапрет то̀ј закладе о̀гања и зи̏ма кле̏чка су̏рова, од ро̀дно дрво – сли̏ва, ја̀бълка... и бр̏ка в о̀гања и ви̏ка да са па̏тат пи̏ленца, ши̏ленца,

[1] „Ши̏ленце“ је деминутив од „ши̏ле“, а „ши̏ле“ (у српском језику „шиљеже“) је јагње одабрано за приплод у другој години живота.

сто́ка, деца́, пари́те и здра́вето на́јвише“). Води се рачуна да ово буде неко из куће ко има срећу („Ко́ј и́ма добра́ сре́ћа, то́ј вле́зне пр́ви“). Он онога ко се следећи пробуди нагони да то исто уради („Ко́ј вле́зне по не́го, то́ј го ка́ра да бр́ка и то́ј“). (ВИ-1)

Положајник

Ако на дан Светог Игњата („Игна́т“) у кућу дође неко са стране, онда и њега нагоне да у ватри џара као што су то учинили укућани („Ако до́јде чуждене́къ, ни́е ка́рамо не́г да бр́ка“). Он седне на малу столицу испред шпорета и то чини, а домаћин му баци мало пара, колико хоће и колико има, да би се множиле паре („Се́дне на столи́ца и бр́ка в о́гања. Домаћи́на му вр́ьи пари́, ко́лко ште́, ко́лко и́ма, да са па́тат пари́те“). Ако тај доноси лошу срећу, онда ће током целе следеће године домаћинство да „бије малер“: страдаће пилићи, неће се множити стока... („Куга́ до́ди ња́кој баксу́з, о́нда це́ла го́дина ма́лер; чу́пат се пи́лета, не па́ти се сто́ка...“).[2] Знало се ко је у овоме срећан („и́ма до́бар поо́д“). Због комшијског ривалитета, често онај ко је у овоме срећан, иако га зову, неће да им дође. Ако би дошао неко ко доноси лошу срећу, они би га, кад год имају неку штету, током целе године клели („Ко́ј и́ма до́бар поо́д, та́ј не ште́ да и́де да те поо́ди. Ако ти до́ди баксу́з, ти́ га клне́ш, а ако доо́ди до́бар, ти́ го ви́каш, али о́н не ште́“). (ВИ-1)

Према подацима Петра Костића, у Великом Извору неки „зову човека који је добар за ‘поод’ – пилиће“ (Костић 1978: 409), а неки на дан „Светог Иња̀та зову да их ‘пооди’ комшија који им је тог дана заклао свињу. Он џара ватру и сматрају да ће, ако је добар човек, целе године бити много пилића“ (Костић 1978: 408). Код неких „полаженик је домаћица, јер је ‘њој лака рука’, па се изводе пилићи и јагње овце“ (Костић 1978: 408), а неки

> пробају да једне године буде домаћин, а друге домаћица, па коме се у току године пилићи најбоље изводе, тај ће и даље бити полаженик и џарати ватру. Ако то није неко из куће, онда позову рођака који је „батлија“ и тог дана нико не долази и не позајмљују ништа из куће. Ако им дође неко непозван, верују да неће имати пилића, тј. „добар поод“. (Костић 1978: 409)

По некима, „полаженик седне на под да би кокошке седеле на јајима“ (Костић 1978: 408). Положајнику дају „орахе, месо, пасуљ, ракију, вуну и новац“ (Костић 1978: 410).

[2] Ако у току године не иде добро са пилићима, они се провлаче кроз опанак исцепан од ношења, чиме се, по веровању, оваква ситуација зауставља („Куга́ се чу́пат, прозсце́пенија цъ́рвул прови́ра пи́ленцата и не́ма да и са шту́кат.“) (ВИ-1).

Животињски положајник

На Игњатовдан („Игна́т“) рано ујутро, кад наложи ватру, домаћица уведе у кућу пса и да му да једе („На зарантъ, кад накладе́ огъња, въведе́ ку́чето и дадѐ му да едѐ“). Пса уведе пре свих посетилаца са стране, као превенцију од евентуалног доласка у кућу некога ко не доноси добру срећу. Као животињског положајника уводе искључиво пса, не и друге животиње („Са́мо ку́че се навѝда“). (ВИ-1)

Према објављеним подацима Петра Костића, пса уводе „јер сматрају да му је ‘добар поод’ и да ће бити много пилића“. Уводи га домаћица „и ца̏ра ватру ако нико не дође да их ‘пооди’ или ако не воле да наиђе неко ко им није по вољи“. Притом псу дају „комад хлеба и главицу белог лука“. (Костић 1978: 408)

Обредна жртва

На дан Светог Игњата („Игна́т“) раније се клала свиња. Настојало се да се тог дана закоље да би се множиле свиње („Њо́куга се кла́ло на Игна́т. Гледа́ло се да се ко́ли на Игна́т, та да са па́тат сви́ни“). Приликом овог посла помагао је неко близак из родбине, а у току дана су на ручак, чији су учесници били укућани, долазили и укућани тог рођака. (ВИ-1)

Петар Костић је записао да свињу кад „закољу, одеру кожу, засеку је [свињу] на врату у облику крста и ставе со – ‘због берићета’“ (Костић 1978: 404).

Обредни хлеб

Петар Костић је забележио да „у Великом Извору на дан Св. Игњата месе погачицу, у коју ставе пшеницу, кукуруз, боб и новац“ (Костић 1978: 419).

Бадњи дан („Малка́ Ко̀леда“ или „Бадња́к“) (6. јануар)

Сечење бадњака

На Бадњи дан („Малка́ Ко̀леда“ или „Бадња́к“) група мушкараца, углавном домаћина („ма́хом мъ̀ж је оди́л“), организује се и током дана заједно иде за бадњак („за бадња́къ“). Бадњак мора да буде церово дрво („церо́вина“). Приликом сечења нема неких посебних обичаја. (ВИ-1) Савремена је пракса да ови мушкарци после сечења бадњака организују окупљање у некој колиби и тамо заједнички једу и пију оно што је свако од њих понео од куће (ВИ-2).

Доношење бадњака

Када донесе бадњак, који је овеће дрво, домаћин (или други мушкарац из домаћинства који је по њега ишао у шуму) га стави уз кућу („уз кѣштата го навáли“). Он тако остаје недељу дана, а у кућу се тог дана унесе само једна грана, која се са њега одломи („очѐпи клóнка“). (ВИ-1)

Мешење обредних хлебова

У току Бадњег дана меси се обредни хлеб („љáп“) звани „бадњáк“ (ВИ-1, Калчић 1973: 86, Калчић 1977: 148–149). Према подацима Сергија Калчића, он је округлог облика, пречника 25–30 цм, дебљине 2–3 цм. Додају му се украси:

> Усуканим тестом у облику крста подели се горња површина колача на четири поља. У свако поље се налепе ознаке од теста, разних облика: округле представљају овце, дугуљасте – краве, подужно постављене коње, пљоснате – осталу стоку и живину, и намене се: „да је здравље у стоци“ – да је болест „не бије“.

Даље, кад се „колач умеси, док је још непечен, у тесто се утисну да се споља не виде зрна кукуруза, пасуља, тикве, ситан новчић, стручић босиљка“. (Калчић 1973: 86, Калчић 1977: 148–149)

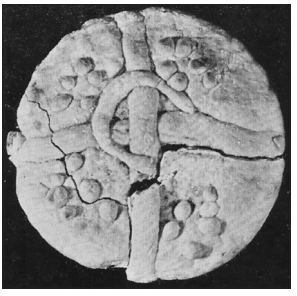
По речима казивачице Персиде Ватовић, овај хлеб нема шаре. Када се у току Бадњег дана замеси тесто за све хлебове, одвоји се од њега прво за овај хлеб и намени се – каже се да је то за њега („Умѐси и кáже: ‘Товá е за бадњáк’“). Кад се тесто припреми у облику округлог хлеба, окрене се и одоздо се у њега утисну новчић, зрно кукуруза, једно, два или три зрна пшенице, зрно проса, семенка тикве, зрно пасуља, сламка из сена које се користи за исхрану стоке („В нѐго се тýра парá, зр̀но кукурýс, зр̀но жи́то – едно́, двѐ, тр̀и..., зр̀но от прóсо, сѐмка от ти́ква, зр̀но бóп, слáмка от сјáното за стóка“). (ВИ-1)

Сл. 1. Обредни хлеб „бадњáк“ (Пос-1). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 2. Обредни хлеб „бадњáк“ (Пос-2). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 3. Обредни хлеб „бадњáк“, преузето из: Калчић 1973: 86.

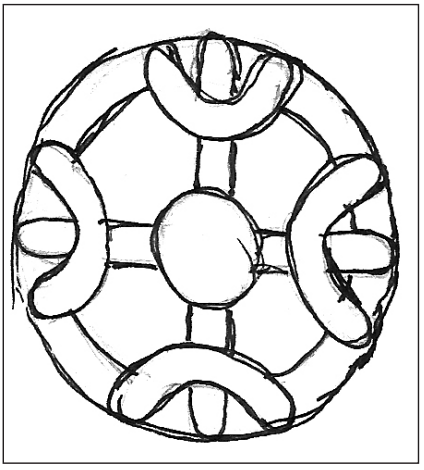
Из описа и приложених фотографија видимо да хлеб „бадњáк“ може бити различитог облика, али је суштина да је он, у ствари, хлеб типа чеснице, који садржи разне симболе благодети домаћинства, са циљем да приликом његовог ломљења укућани извуку неку од тих благодети.

Осим хлеба „бадњáк“, у Великом Извору меси се и неколико комада хлеба званог „кравáј“. По подацима Сергија Калчића, „овај колач се не меси као хлеб, већ [се прави] од усуканог теста дебљине палца. Са својим украсима делује веома декоративно. Меси се од киселог теста. [...] Један већи, пречника око 30 цм, меси се за кућу“. Мањи кравáји зову се ‘кравáјче’. Исти су као кравáј, „али мањи, пречника око 10–15 цм“. (Калчић 1973: 88; Калчић 1977: 154)

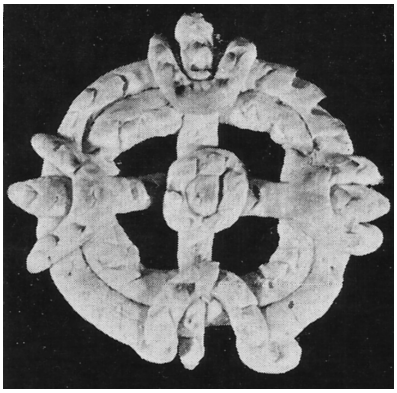
И по речима казивачице Персиде Ватовић, меси се неколико хлебова званих „кравáј“. Они се месе од истог теста које је замешено за све хлебове тог дана („от товá ћáсто“), укључујући и хлеб „бадњáк“. Меси се онолико краваја колико има мушкараца у кући („Кóлко мъ́же, тóлку кравáи“). (ВИ-1)

Сл. 4. Обредни хлеб „кравáј“ (Пос-2).
Аутор: Дејан Крстић
(лична архива аутора).

Сл. 5. Скица обредних хлебова „кравáј“ и „кравáјче“ (ВИ-1).
Аутор: Дејан Крстић
(лична архива аутора).

Сл. 6. Обредни хлеб „краваj“. Преузето из: Калчић 1973: 86.

Сл. 7. Обредни хлеб „краваj“ (Пос-1). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Из приложених фотографија и скица обредних хлебова „краваj“ и „краваjче“, који су, у ствари, исти хлеб различите величине, видимо да је њихов основни мотив крст уписан у круг, са полукруговима на крају сваког крака крста и са малим кругом на средини крста. Последњи пример (Пос-1) показује да ипак има одступања – и ту је реч о крсту уписаном у круг, али је кружни мотив не само на средини већ и на крајевима кракова крста.

Припрема остале хране

После мешења хлебова, домаћица за бадњеданску вечеру припрема посна јела, и то: постан пасуљ, рибу, гибаницу са тиквом, печену тикву... („За бадњáк се гóтви пóсен боп, рúба, тиквењáк, печéна са тúква...“). У току дана домаћин коље и припрема прасе за сутра, које се пече на ражњу или у рерни („През денъ̀ се кóли прасé, спрéми се за зарáн ваф фýрна или на ръжéл“). На Бадњи дан се обавезно припремају и пихтије („питúја“), такође за сутрашњи дан. (ВИ-1)

У једном домаћинству посматрањем су регистрована следећа јела за бадњеданску вечеру: пита са тиквом („тиквенúк“), печена тиква, постан пасуљ („бóп“), салата од сардине и празилука, пржена риба, јабуке, ораси, суве смокве и суве шљиве (Пос-2).

У другом домаћинству посматрањем су регистрована следећа бадњеданска јела: салата са празилуком и паприкама, куван кромпир помешан са црним луком, куван пасуљ помешан са празилуком, кисео купус, постан пасуљ („бóп“), паприке пуњене пасуљем („бýтани чýшћи с бóп“), сарме с пиринчем („гýшћи с орúс“), пржена риба, бели лук, пита

са тиквом („тиквењи́к“), печена тиква, посни колачи, суво грожђе, суве шљиве, суве смокве, јабуке (Пос-1).

Петар Костић бележи: „У Великом Извору за Бадње вече су припремали орахе, бели лук, рибу, ракију и вино“ (Костић 1978: 421).

Одлазак девојака на реку

Петар Костић бележи и: „У Великом Извору, почетком овог [20.] века, на ‘Малка Коледа’ (Бадњи дан) девојке су ишле на реку и певале песме са рефреном: ‘Ој, Кодо, мој Коледо’“ (Костић 1978: 416).

Јавно паљење бадњака

Увече, док пада први мрак, у цркви се одржава богослужење. На спољни зид цркве, поред врата са десне стране, наваљен је бадњак. За то време на платоу у центру села, испод трема зграде сеоског Дома, у организацији Месне заједнице, у два казана се греје ракија (један човек је задужен за тај посао). Испод трема сеоског Дома је и сто са припремљеним великим хлебом – чесницом и посудама са орасима, бомбонама, сувим шљивама и сувим смоквама. Чесница је састављана од много малих делова теста (као што су и неки примерци обредног хлеба „бадња́к“ састављени од оваквих делова), а преко је крст од усуканог теста, који на крајевима има полукругове (као на обредним хлебовима „краваја́“ и „краваја́че“). На платоу испред Дома су постављене кладе за ломачу. У центру има и људи који желе да присуствују догађају, али не и богослужењу у цркви. Они накнадно наилазе. Неки са собом носе грану са свог бадњака. Када се богослужење заврши, свештеници (тадашњи парохијски свештеник Игор Ивковић са некадашњим дугогодишњим парохијским свештеником у овом селу Боривојем Радојичићем) певајући поведу поворку од цркве, која је у горњем крају села, низ централну сеоску улицу, а на челу поворке је момак који носи бадњак. Пролазе кроз центар села, где народ већ чека, али не стају, већ настављају до другог, доњег краја села. Затим се врате у центар. Потпали се већ припремљена ломача. Бадњак се принесе ломачи, а сви се окупе око ње и бадњака. Неки бацају петарде, тако да је свечана атмосфера праћена и пуцњима. Под руководством парохијског свештеника деца певају општераспрострањене и медијима пласиране божићне песме („Божић Бата...“ и „Божић, Божић светли дан / са светлошћу обасјан...“). После тога свештеници певају и каде. Парохијски свештеник потом каже: „Драга браћо и сестре, Христос се роди!“ Сви одговоре: „Ваистину се роди!“ Честита затим Бадње вече и Нову годину и одржи пригодну беседу. Потом дебло бадњака помаже медом, објашњавајући да то чини да би наредна година била слатка, и посипа га вином, објашњавајући да

је то „Христова крв проливена на дрвету живота ради опроста грехова“. Затим горњи део бадњака, са лишћем, стављају на ватру. Они који су од кућа донели гранчице са својих бадњака, сада их бацају на ломачу. Свештеник позива све да поломе чесницу, пре свега децу. Обавештава да ће Месна заједница наградити онога ко у чесници нађе новчић. Подигне чесницу, а затим је преломи и дели деци парче по парче. Старије позива на грејану ракију. (Пос-3)

Сл. 8. Бадњак на улазним вратима цркве током литургије на Бадње вече (Пос-3). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 9. Бадњак на челу обредне поворке која пролази главном сеоском улицом (Пос-3). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 10. Долазак деце са родитељима (Пос-3). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 11. Паљење бадњака (Пос-3). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 12. Стављање на ломачу гранчица кућних бадњака (Пос-3). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 13. Ломљење велике чеснице (Пос-3). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Уношење сламе и бадњака и обредна трпеза

Увече на Бадњи дан („Малкà Кóледа“) уноси се у кућу сито, у које се ставе слама или сено, пет-шест клипова кукуруза, ораси и бели лук. Сито са овим реквизитима смести се испод стола. („Внóси се сѝтото, турàле њàкој пѣ̀т сѐно њàкој пѣ̀т слàма, пѐ-шес кӯлења, орѐси и бјàл лӯк – поди астàља“) Поред стола се стави грана бадњака, одломљена од бадњака који стоји напољу навраћен на кућу („клóнка от бàдњака до астàља“). На сто се поставе обредни хлебови – „бадњàк“, у који је забодена свећа, и сви „кравàји“ поређани, а ређају се и сва припремљена посна јела („На астàља љапъ̀, и свештъ̀ да се кàди – ф љàба, и какво̀ спрѐмено; свѐ на астàља нарѐдени кравàји“). (ВИ-1)

Према подацима Петра Костића, код неких „домаћин унесе бадњак са рукавицама на рукама“, а код неких „домаћица донесе на Бадње вече церову грану и стави је под сто“. (Костић 1978: 411) Он преноси и да неки „на бадњак ставе колач ‘коледо’“ (Костић 1978: 412). Неки „гране бадњака увију у сламу и ставе под сто“ (Костић 1978: 414).

Сл. 14. Припремљена трпеза за Бадње вече са обредним реквизитима поред стола (Пос-2). Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Сл. 15. Корпа са обредним реквизитима (Пос-2).
Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

У једном домаћинству у Великом Извору пре почетка вечере на сто су постављени обредни хлебови, припремљена посна јела, чаша вина и гранчице бадњака, поред стола на столици је корпа са сламом и клиповима кукуруза, угарком, главицама црног и белог лука, јабукама и гранчицом бадњака, а грана бадњака је усправљена у углу собе. (Пос-2)

Сл. 16. Грана бадњака у углу собе (Пос-2).
Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

У другом домаћинству у Великом Извору на припремљеној бадњеданској трпези су обредни хлебови („бадњáк“ и „кравáји“), разноврсна посна јела, проклијала пшеница, а на столици у челу трпезе је грана бадњака. (Пос-1)

Сл. 17. Припремљена трпеза за Бадње вече са бадњаком у челу – у првом плану су обредни хлебови „бадњáк“ и три „кравáја“ (Пос-1).
Аутор: Дејан Крстић (лична архива аутора).

Ритуално ломљење обредног хлеба

Обред на Бадње вече („Малкά Кȍледа“ или „Бадњȁк“) води домаћин. Он се прекрсти и упали свећу. Затим се прекрсти и каже: „Ȁјде, Кȍледа, дȁвај здрȁве, парȉ и акȚл[3].“ Затим прекади трпезу три пута надесно, такође се прекрстивши пре другог и трећег круга. Потом хлеб „бадњȁк“ исече на комаде, на онолико делова колико има укућана. („Домаћȉнъ кȁди. Прекр̏сти се, упȁли свештъ и тугȁва кȁже: ‘Ȁјде, Кȍледа, дȁвај здрȁве, парȉ и акъл’. Кȁди три пъ̀ти нȁ десно. Исечȅ се љȁбъ. Тȍј што кȁди тȍј го и исечȅ“) Свако бира парче, надајући се да ће у његовом делу бити новчић („Свȁћи бȉра, да вȉди кадȅ са парȉте“). Код кога буде новчић, он ће, шале се, бити газда („Парȉте вȁжно кȍј нȁјде, да бъ̀де гȁзда“). Сви нађу понешто у хлебу, а све што је у њега стављено ту је да би се множило („Кȍј каквȏ нашȏл; оновȁ рȅство натȕрано да се пȁти.“). После тога се седа и вечера („сјȁда се и вечȅра се“). (ВИ-1)

Подаци Сергија Калчића потврђују сличну ситуацију: на Бадње вече хлеб „бадњак“ „са заболеном свећом у средини се стави на софру и са свим осталим се заједно прекади (ораси, бели лук, воће, риба, посна јела, ракија и вино, а испод стола на слами клипови кукуруза)“ (Калчић 1973: 86, Калчић: 1977: 149). Уз хлеб бадњак су приликом кађења и хлебови звани „кравај“ (Калчић 1973: 88, Калчић: 1977: 154). „После кађења бадњак се разломи и подели укућанима, свакоме по једно парче и свако у свом парчету тражи шта је добио. Ако нађе босиљак – служиће га здравље те године, ако му падне новчић – богатство, ако му падне ивер (парче) од јарма – стока ће му се патити [то јест, множити] итд“. (Калчић 1973: 86, Калчић: 1977: 149).

И Петар Костић бележи да се у Великом Извору приликом обредне вечере хлеб „бадњак“ ломио и делио укућанима (Костић 1978: 421).

Обредна вечера

После обреда кађења трпезе и дељења хлеба „бадњȁк“ сви седају за трпезу и почиње вечера. Свим мушким главама у кући, али и девојчицама, дају по један хлеб „кравȁј“, а они те хлебове окаче у соби на зидове, тачније о клинове на зидовима или на чивилуке уграђене у зидове, којих је некада било у старим кућама („накȁчат се на дȕвара, на ексȅре, имȁло и чивлъ̀ци“). У току вечере једу се ораси за здравље („Орȅи се едъ̀т за здрȁве“). (ВИ-1)

У току вечере пије се грејана ракија. Она се припрема на следећи начин: у шерпу се сипа ракија и стави на плотну шпорета. Ватраљ се стави у жар и напали, а затим се на њега стави коцка шећера да прегори.

[3] „Акъ̀л“ значи „памет“.

Прегорени шећер се са ватраља накапље у ракију (од чега она добије жуту боју). Кад ракија заври, у њу се сипа шоља хладне воде („ка́ли се“), а после кратког времена се скине са ватре (ако се ракија не кали, „удара у главу“ и није здрава за пиће). (ВИ-1)

Према запису Сергија Калчића, „док седе за софром у круг и вечерају, од свеће на бадњаку (док није било електричног осветљења) на околним зидовима се оцртавају сенке присутних. Ако се нечија сенка не види, то је за њега лош знак; верује се да ће тај умрети те године“ (Калчић 1973: 86; Калчић 1977: 149).

Децу су раније плашили да постоји караконџула („Плаши́ле деца́та че и́ма карако́нчо“). Због караконџуле свако после вечере узима бели лук, ставља у џеп и леже („Сва́ко ља́га и ту́ра бе́лија лу́к в џе́п“). Деца су се плашила овог демона, јер се тада, пошто тоалета није било у кући, ради вршења нужде излазило напоље. (ВИ-1)

Обредне ватре

Према Петру Костићу, „У Великом Извору уочи Божића, око поноћи, младеж је палила ватру – ‘рану’, ‘алалију’, око које су играли уз музику и прескакали је“ (Костић 1978: 413)[4].

Казивачица Персида Ватовић знала је за обредну ватру „рана“, која је приређивана у центру села, али, по њеном казивању, она није практикована за Божић, већ за пролећне празнике Младенци, Врбица и Благовести („Праи́ле ра́на в се́ло, в це́нтаръ – на Младе́нци, на Вр̀бница, па на Бла́говес“). (ВИ-1)

Од Бадњег дана до Васиљевдана (6. јануар –14. јануар)

Бадњак

Бадњак стоји наваљен уз кућу од Бадњег дана до Васиљевдана („Васи́л“). (ВИ-1)

Обредни хлеб

Обредни хлеб звани „кравај“ стоји окачен о зид такође од Бадње вечери до Васиљевдана, када се поједе. (ВИ-1)

[4] Петар Костић је, како је сâм напоменуо, податак преузео из „Упитника“ *Етнолошког атласа*, IV, стр. 57.

Божић („Ко̏леда“)
(7. јануар)

Изношење сламе

На Божић („Ко̏леда“[5]) веома рано ујутру из куће се изнесе сито са сламом или сеном, корењем кукуруза, орасима и белим луком, које је током Бадње вечери стајало испод стола за којим је обављана обредна вечера. Кукуруз из сита се подели и по мало се да кравама, овцама, свињама и кокошкама. Пола сена из сита стави се кокошкама у полог да носе јаја, а друга половина да се кравама да поједу („Изнесе̏ се и нара̀ни се сто̀ка са кукуру̀с и сено̀то. Подѐлиш сено̀то, на коко̀шките ф по̀лага, да но̀сат еја̀, а дру̀гото на кра̀вите. Кукуру̀съ се ѝсто подѐли на свинѐте, коко̀шки, на овцѐте и на говѐда. Овцѐте мај њѝкуга има̀ли сва̀ка кѣ̀шта, а са̀т нѐма нѝко.“). (ВИ-1)

Посета гробљу

Раније су на Божић („Ко̏леда“) устајали рано и већ око шест сати полазили на гробље („Зара̀н се дѝгаме, па се ѝде на гро̀бишта; у шѐс саа̀та се тр̀га“). Данас на гробље иду током целог дана („Са̀га се о̀ди цја̀л дѐн“). На гробље, ако имају преминуле од скора, посебно ако су преминули млађи, иду и муж и жена, а ако имају преминуле само старе, иде само жена („И мѣ̀ж и жена̀, на мла̀ди ѝду о̀ба; на ста̀рите са̀мо женѝ“). На гробље се носи масно („бла̀жно“) јело: месо, пихтије, гибаница, јаја, колачи... Носе се и хлебови „краваји“ (умесе се и за покојнике). Кад стигну до гроба, запале свеће („запа̀ле свештѝте“) и на гроб поставе све што су донели („на гро̀ба свѐ изнесѐме какво̀ смо занѐле“). Затим постављену храну прекаде. Обавезно кади жена („женѝ ка̀дат на гро̀бишта“), и то два пута надесно и једном налево („два пѣ̀ти на дѐсно, едѝн пѣ̀т на љѣ̀во“). Потом поред крста сипају по мало воде и вина. Жене затим наричу („пла̀чат“). Храну – месо, јаја, гибаницу, пихтије и све друго што су понели ставе на послужавник („Ту̀ри се на послужа̀вник љѣ̀п, мја̀со, ѐјца, ба̀ница, све какво̀ си занја̀л“) и деле присутнима на гробљу. Хлебови „краваји“ (понесе се, три, четири, пет „краваја“...) деле се цели („Кравај се не кр̀ши, да̀ва се цја̀л.“). Храна се даје онима који такође нуде своју донесену храну („подадѐш на ко̀ј ти донѐл“). Неко и сам узме мало од хране коју је донео („Ѝма ко̀ј си зѐме и на гро̀биштата“). Храну нуде онима које сретну на гробљу и намењују је покојницима („‘А̀јде, земѝте си да съ на̀јде за то̀ј и то̀ј’ – та̀м се пода̀ва, да се на̀јде на којѝ је умрја̀л“). Онај ко узме и проба

[5] Петар Костић на једном месту каже да се у Великом Извору Божић зове „Коледо“ (а не „Коледа“) (Костић 1978: 403), што највероватније није тачан податак.

храну, понекад каже: „Мѐне ф гу́ша, на нѐго за ду́ша.“ Ако немају коме да дају, хлебове и осталу храну врате кући, а кући доносе и оно што на гробљу добију од других. (ВИ-1)

Причест

Ко не иде на гробље, а постио је божићни пост, тај иде у цркву на литургију и причешћује се („Ко́ј о́ди ф гро́бишта не о́ди ф цр́ква, а ко́ј по́сти о́н о́ди ф цр́ква“). (ВИ-1)

Доручак

После божићног јутарњег одласка на гробље, кад се врате, доручкују („Кат се вр́не от гро́бишта – до́ручак.“). На трпези је и храна коју су вратили или од других добили на гробљу. Приликом доручка обавезно се једу пихтије („пити́ја“) и прасеће печење. (ВИ-1)

Ручак

За Божић („Ко́леда“) руча се без икаквих обредних радњи. На трпези су супа, сарма („гу́шћи“) и прасеће печење. (ВИ-1)

Обредни хлебови

Један од хлебова званих „кравај“, који је мало већи од осталих и намењен је кући, на дан Божића „обеси се на клин обично у прочељу велике собе – изнад стола“ (Калчић 1973: 88, Калчић 1977: 154). Код Сергија Калчића налазимо да се на Божић сваком детету у кући да по један хлеб „кравајче“ (Калчић 1973: 88, Калчић 1977: 154), али могуће је да је овде реч о непрецизности, будући да се, по подацима које сам прикупио на терену, ови хлебови деци дају на Бадње вече.

Обредне поворке

Петар Костић забележио је да су у Великом Извору на Божић ишле обредне поворке, које су се називале „колеџани“ (Костић 1978: 415, 417). „Коледари су неожењени младићи“ (Костић 1978: 418). „‘Колеџани’ стављају на главу капе од хартије или преврнуту обичну капу и на лице ставе маску од хартије“ (Костић 1978: 417).

Казивачица Персида Ватовић није знала за коледаре. (ВИ-1)

Други дан Божића
(8. јануар)

Обредне поворке

Према подацима Сергија Калчића, у Великом Извору су на други дан Божића од куће до куће ишле групе од пет-шест младића и певале коледарске песме. У свакој кући су им давали по хлеб звани „кравајче". (Калчић 1973: 88; Калчић 1977: 154)

Свети Стефан („Стѐфановден")
(9. јануар)

Обредна трпеза

Пошто већина становника Великог Извора као крсну славу („светѐц") слави Светог Николу, славу прослављају у ужем породичном кругу, а за окупљање гостију, то јест рођака и пријатеља, уз богату трпезу, без икаквих обредних радњи, свако одабере неки други празник у току године. Неки су за ово окупљање одабрали дан Светог Стефана („Стѐфановден"), као што је то, на пример, породица Петра и Ане Генчић и њиховог сина Југослава Генчића. (ВИ-3)

Три дана Божића
(7–9. јануар)

Резање обредних хлебова

Петар Костић бележи да: „У Великом Извору за сва три дана 'Коледа' (Божића) месе по један 'кравај', сличан славском колачу, и они се постављају један поред другог на столу. Домаћин сва три дана сече по један колач и тада се посећују рођаци и добри пријатељи". (Костић 1978: 421)

Према речима казивачице Персиде Ватовић, за други дан Божића, а и трећег дана, посвећеног Светом Стефану („Стѐфановден") нема никаквих обичаја. (ВИ-1)

Од Божића до Светог Јована (7–20. јануар)

Обредни хлебови

Хлеб „кравај“, који је намењен кући, стоји на зиду, обично у прочељу велике собе, изнад стола, од Божића до Светог Јована (Калчић 1973: 88; Калчић 1977: 154).

Од Божића до Божића (7. јануар – 7. јануар следеће године)

Етномедицинско коришћење обредних хлебова

Према подацима Сергија Калчића, неколико комада хлебова званих „кравајче“ (који се на Божић дају деци, а другог дана Божића коледарима) чува се „у кући са великим кравајем и када је некоме лоше, када се разболи, да му се да поједе мало од колачића или како се то каже [чувају се] ‘за лоши дни’“ (Калчић 1973: 88; Калчић 1977: 154).

Васиљевдан – Нова година („Васи̏л“ или „Но̀ва го̀дина“) (14. јануар)

Једење обредних хлебова

На Васиљевдан, то јест Нову годину („Васи̏л“ или „Но̀ва го̀дина“), за ручак се кува чорба од свињског меса. На почетку ручка обредни хлебови „кравајци“ скину се са зидова, где су били закачени на Бадње вече, ломе се, дробе у чорбу и она се једе са надробљеним обредним хлебовима („На Васи̏л ва̀ри се чорбъ̑ от ме́со сви̏нско и чу̏пат съ крава̀ја и дро̀бат съ и ја̀дът съ“). (ВИ-1)

Суровари

На дан Светог Василија („Васи̏л“) увече, пред први мрак, деца узимају прутиће од дрена који на себи имају гранчице и који се наките црвеном вуном или индустријском вуницом (на гранчицу причвршћену концем) и одлазе код својих ближих рођака, на пример, код деде и бабе од мајке. Сваког члана домаћинства у које је дошло дете симболично удара овом гранчицом и пева или говори следеће речи („На то̀а дѐн деца̀ взе́мат дрено̀ви пр̏чћи наћи̏тени с въ̑лна или вуни̏ца червѐна, вр̀зана с

конéц. Тр̀га детéто и сáмо си о̀ди при дéда и бáба од мáјка си и о̀ште при по̀ближни ро̀днини и бѝје и с пр̀чката и пéе; свáћи в къштата да удáри с пр̀чката и да речé“):

Сӳрава[6] го̀дин,
вéсела го̀дин,
до прја̀дна го̀дин[7].
Мја̀у мр̀фка[8],
да̀ј бáнка.

Они га за то дарују новцем и сувим месом („Онѝ да̀ју па̀рица и сушенѝицата“). Ако је у кући двоје деце, иду обоје („ако су двоѝца бра̀тја, ѝду двоѝцата“). (ВИ-2, ВИ-1)

У раду Петра Костића налазимо: „У Великом Извору, до пре 4-5 година, на Нову годину ишли су од куће до куће ‘сировари’ – деца која су носила дренове штапове окићене вуницом и хартијом. Пред сваком кућом су говорили: ‘Сурова година, весела, жива, здрава година’ и од домаћина су добијали колач – ‘кравај’ и новац“. (Костић 1978: 416)

Гатања

Петар Костић је у Великом Извору записао два гатања – једно за атмосферско време, а друго девојачко љубавно гатање, која су највероватније (он то не прецизира) практикована за Нову годину.

Прво гатање је описано на следећи начин: „У Великом Извору остављали су дванаест љуски од лука и намењивали сваком месецу у години. На љуске су стављали со и на којој би се љусци током ноћи појавила вода, тог месеца би падала киша“. У вези са другим гатањем је написано: „У Великом Извору девојке су ишле на реку и у суд са водом су стављале прстен, врачајући која ће се прва удати. Мешале су воду босиљком и прале прстен, певајући му песме. Веровале су да ће се удати за оног младића са којим су жњеле жито, а сањале су га те ноћи“. (Костић 1978: 421)

Циганска слава

Као и у другим деловима источне Србије, такозвани турски Цигани ковачи („кова̀че, ту̀рски Цѝгане“) из Великог Извора Васиљевдан су славили као своју крсну славу и поводом ње звали госте („Цѝганите прàйле светéц, зва̀ли го̀сте“). (ВИ-1)

[6] „Сӳраво“ значи „сирово, зелено, још неузрело“.
[7] „До прја̀дна го̀дин“ значи „до следеће године“.
[8] „Мја̀у“ је ономатопеја мачке, а „мр̀фка“ значи „мало парче меса“. Дете овим речима симболично, попут мачке, тражи мало парче меса.

Крстовдан („Крстóвден“)
(18. јануар)

Крштење Исуса Христа

Казивачица Персида Ватовић је на питање шта зна о Крстовдану рекла само да је на тај дан („Крстóвден“) крштен Исус Христ („Йсус Хрйстос крштен на тóа дéн“). (ВИ-1) Иако је, према хришћанској традицији Исус Христ крштен на Богојављење, казивачица верује да је крштен на Крстовдан.

Богојављење, Водице („Водйци“)
(19. јануар)

Ритуално умивање, купање и захватање воде

На Богојављење („Водйци“) домаћица иде у цркву за освећену воду. Тог дана свештеник служи у цркви и свети воду („Óди ф цр̀квата за водá. Попъ̀ служи цр̀квата и свéти водá“). Некада је свештеник излазио из порте цркве и на сеоској реци, која је недалеко од цркве, правио крст од леда, који је потом користио приликом обреда, а кад није било леда, користио је дрвени или метални крст. Тим крстом (од леда, дрвета или метала) вршио је обред на оближњем извору и ту је потом народ захватао воду („Попъ̀ правйл кр̀с на рекá, при цр̀квата. Попъ̀ искачáл от цр̀квата, правйл кр̀с от ледъ̀. Кат нéма лéт – дрвен, желéзен кр̀с. И пéе водáта на товá, водá от клáденец“). Сада је тај извор затрпан и свештеник све обавља у цркви. У захваћену воду у флаши свештеник сваком стави босиљак („Въ̀ водáта попъ̀ свáкому тýри босйлек“). Кад се врати кући, домаћица (или онај ко је ишао за воду) од освећене воде сипа свим укућанима и свој стоци по мало да попију („Кат се врáти, от водйца се сйпне на óрата и на стóката“). (ВИ-1)

Пихтије

На Богојављење („Водйци“) ујутру се кувају пихтије и обавезно једу за доручак („На Водйци се вáри питйја и едé се за дóручак“). (ВИ-1)

Од Богојављења до Богојављења (19. јануар – 19. јануар следеће године)

Богојављенска вода коју је домаћица узела у цркви током године се чува за лек („чу́ва се за ља́к“), а током свег тог времена уопште се не мења и не квари. (ВИ-1)

Свети Јован („Јова́новден“) (20. јануар)

Једење обредног хлеба

Према подацима Сергија Калчића, на дан Светог Јована („Јова́новден“) једе се „кравај“, један од обредних хлебова, умешен на Бадњи дан, прекађен на Бадње вече, који је од Божића стајао обешен о клин на зиду собе (Калчић 1973: 88; Калчић 1977:154).

Крсна слава („светє́ц“)

Неки родови у Великом Извору дан Светог Јована прослављају као своју крсну славу („светє́ц“). Према подацима Сергија Калчића, родови Жиковци, Мирчовци, Гарашане, Жабаре и Ћечъци славе славу Свети Јован, а за родове Пујковци и Субињаци је наглашено да им је слава Свети Јован Крститељ (Калчић 1998: 200, 201, 204).

Казивачи

ВИ-1 – Персида Ватовић из Великог Извора, рођена 1933. године у Великом Извору. Разговор обављен 26. јануара 2014. године у Великом Извору.
ВИ-2 – Новица Ватовић из Великог Извора, рођен 1969. године у Зајечару. Разговор обављен 26. јануара 2014. године у Великом Извору.
ВИ-3 – Југослав Генчић из Великог Извора, рођен 1980. године у Зајечару. Разговор обављен 8. јануара 2026. године преко телефона.

Посматрање

Пос-1 – Посматрање обављено уз фотографисање постављених обредних реквизита и обредне трпезе непосредно пре бадњеданске обредне вечере 6. јануара 2014. године, у вечерњим часовима, у Великом Извору, у домаћинству Радета Николића (рођеног 1964. године) и Никице Нине Николић (рођене 1973. године) из Великог Извора.

Пос-2 – Посматрање обављено уз фотографисање постављених обредних реквизита и обредне трпезе непосредно пре бадњеданске обредне вечере 6. јануара 2014. године, у вечерњим часовима, у Великом Извору, у непознатом домаћинству.

Пос-3 – Посматрање обављено уз фотографисање обреда јавног паљења бадњака у организацији Цркве 6. јануара 2014. године, у вечерњим часовима, у Великом Извору, на јавним просторима код сеоске цркве и на тргу у центру села.

Литература

Вукић, М. (2004). Тетевенски Бугари у источној Србији. У: Б. Сикимић (ур.), *Скривене мањине на Балкану*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 95–106.

Калчић, С. (1977). *Велики Извор кроз векове I*. Зајечар: Радио-новинска установа „Тимок".

Калчић, С. (1998). *Велики Извор кроз векове 2*. Зајечар: Месна заједница Велики Извор.

Калчић, С. (1973). Обредни колачи у Великом Извору. *Развитак*, бр. 1/1973, 86–92.

Костић, П. (1978). Годишњи обичаји у околини Зајечара. *Гласник Етнографског музеја у Београду*, књ. 42, 399–441.

Крстић, Д. (2014). *Конструкција идентитета Торлака у Србији и Бугарској* (докторска дисертација). Београд: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за етнологију и антропологију.

Станојевић, М. (1911). Северно-тимочки дијалект (прилог дијалектологији источне Србије). *Српски дијалектолошки зборник*, књ. II, 360–463.

Станојевић, М. (1929). Зајечар : У прошлости и садашњости. *Зборник прилога за познавање Тимочке крајине*, Београд: Штампарија „Јовановић", књ. 1, 1–16.

Станојевић, М. (1933а). Антропогеографски преглед Тимочке Крајине. У: Ј. Живановић (ур.), *Споменица стогодишњице ослобођења Тимочке крајине*, књ. IV, Београд: Удружење Тимочана и Крајинаца у Београду, 73–86.

Станојевић, М. (1933б). Антропогеографски преглед Тимочке Крајине : Миграције Тимочке Крајине. *Братство*, бр. XXVII, 62–87.

Станојевић, М. (1937). Антропогеографски преглед Тимочке Крајине. *Зборник прилога за познавање Тимочке крајине*, Зајечар: Штампарија М. Деспотовића, књ. 4, 43–64.

Цвијић, Ј. (1991а). *Балканско полуострво*. Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине".

Цвијић, Ј. (1991б). *Антропогеографски и етнографски списи*. Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства, Новинско-издавачка радна организација „Књижевне новине".

New Year Customs in the Village of Veliki Izvor near Zaječar

Dejan Krstić

Summary

The paper presents ethnographic material regarding New Year customs in the village of Veliki Izvor, located near Zaječar in eastern Serbia. The ethnographic data was gathered through observation and interviews conducted in this village in January 2014, supplemented by sporadic literature data compiled and published by other authors. The population of Veliki Izvor is ethnographically distinct from the majority of the population of eastern Serbia: they are the inheritors of the ethno-culture of settlers from the territory of present-day central or north-eastern Bulgaria, who migrated at the beginning of the 18th century during Ottoman rule. The paper details customs associated with St. Ignatius Day (January 2nd), Christmas Eve (January 6th), Christmas Day (January 7th), St. Basil's Day (January 14th), Epiphany (January 19th), and St. John's Day (January 20th). The ethnographic field notes are supported by informants' testimonies recorded in the local dialect of the inhabitants of Veliki Izvor.

Keywords: New Year customs, Zaječar environs, Veliki Izvor, St. Ignatius Day, Christmas Eve, Christmas Day, St. Basil's Day, Epiphany.

Дејан Крстић / Dejan Krstić
Народни музеј Зајечар / National Museum of Zaječar
E-mail: dejkrst@gmail.com

Примљено/Received: 2. 6. 2026.
Прихваћено/Accepted: 4. 6. 2026.